

ВІДГУК

опонента, доктора педагогічних наук, доцента
професора кафедри поведінкових наук та військового лідерства
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Бойка Олега Володимировича на дисертацію Ворохобіної Діани Леонідівни
«Формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та
управління судном у процесі професійної підготовки», представленій на
здобуття ступеня доктора філософії (PhD) з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Процес формування лідерства у майбутніх фахівців в сучасних умовах глобалізації, криз, воєнних загроз і викликів стає провідним у педагогічній теорії та практиці. У зв'язку з цим, лідерська компетентність майбутніх фахівців з навігації та управління суднами повинна охоплювати формування їх здатності взаємодіяти з членами суднової команди на основі довіри; проявляти знання і навички впливу на людські ресурси, демонструвати методи управління робочим навантаженням членів екіпажу; уміння підтримувати серед екіпажу атмосферу взаєморозуміння, доброзичливості, взаємодопомоги; демонструвати впевненість, уміння мотивувати свою команду та стимулювати командну роботу тощо.

За таких умов стає очевидним необхідність формування лідерської компетентності фахівців з навігації й управління суднами у зв'язку з тим, що ефективне лідерство безпосередньо залежить від того, наскільки є сформованими професійні і морально-вольові риси (атрибути) характеру судноводія, зокрема відповідальності за рішення, їхні результати і наслідки. У комплексі всі ці компоненти дозволяють забезпечити захист і безпеку членів суднової команди, пасажирів та судна як у штатних, так і в аварійних ситуаціях, оскільки міжнародний ринок праці у світовому судноплаванні вимагає високого рівня підготовки фахівців морської галузі.

Здобувачка обґрунтовує актуальність дослідження передусім у контексті педагогічних умов формування важливої для майбутніх судноводіїв компетентності під час навчання у морському закладі вищої освіти (далі – МЗВО), уточнення індикаторів для діагностики лідерської компетентності, а також розроблення сучасного науково-методичного забезпечення з урахуванням вітчизняних та зарубіжних освітніх тенденцій розвитку лідерського потенціалу.

Посилюють актуальність теми і результати аналізу професійної підготовки майбутніх фахівців морського та внутрішнього водного

транспорту. Актуальність дослідження також посилюється низькою суперечностей, на яких акцентує увагу дисертантка і які дають підстави стверджувати, що сучасна система професійної освіти майбутніх фахівців з навігації й управління суднами потребує вдосконалення в напрямку формування лідерської компетентності. Зазначені суперечності дозволили дисертантці виявити та сформулювати проблему дослідження та успішно вирішити окресленні завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження Ворохобіної Д.Л., виконане на високому науковому та методологічному рівні про що свідчать завдання дослідження, методологія роботи, її наукова новизна та зв'язок роботи з тематичним планом науково-дослідницьких робіт Хмельницького національного університету у межах науково-дослідної роботи «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (державний реєстраційний номер 0119U103663) та плану наукової роботи Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» у межах науково-дослідної роботи «Вдосконалення існуючих та розроблення нових шляхів та методів підвищення ефективності функціонування ергатичної системи управління судном в різних навігаційних ситуаціях» (державний реєстраційний номер 0118U007603).

Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 8 від 10.11.2021 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Вивчення об'ємного комплексу наукових праць вітчизняних і закордонних учених, присвячених проблемі, а також дослідження у сфері судноводіння, дозволило здобувачці вперше ґрунтовно висвітлити теоретичні засади, сформулювати вихідні положення щодо розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації й управління суднами.

Позитивної оцінки, на наш погляд, заслуговують обґрунтовані дисертанткою педагогічні умови формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки (розвиток уявлень майбутніх судноводіїв про лідерство у професійній діяльності засобами неформальної освіти – тренінгів, майстер-класів, семінарів, дистанційних курсів, вебінарів тощо; застосування інноваційних форм і методів навчання для формування в курсантів і студентів умінь і навичок роботи з персоналом екіпажу судна, управління ресурсами навігаційного містка і вміння працювати в команді; застосування інтерактивних (діалогічно-дискусійних) технологій для формування комунікативних лідерських умінь та навичок, розвитку емоційного інтелекту майбутніх судноводіїв; підготовка науково-педагогічних працівників до

педагогічної підтримки лідерської поведінки курсантів (студентів) у процесі професійної підготовки).

Заслугує уваги удосконалення діагностичного апарату завдяки використанню критеріїв (когнітивно-понятійного, практично-поведінкового, професійно-психологічного, аксіологічно-мотиваційного), відповідних їм показників та характеристики рівнів (критичного, низького, достатнього та високого) для з'ясування стану сформованості лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном.

Дисертантка творчо і нестандартно уточнила сутність поняття «лідерська компетентність майбутніх фахівців з навігації та управління судном». Доречними є вдосконалення Ворохобіною Д.Л. наукових уявлень про зміст і структуру лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном як єдності когнітивного, практично-діяльнісного, професійно-особистісного та ціннісно-мотиваційного компонентів та особливості її формування у процесі професійної підготовки.

Безсумнівним позитивом дослідження є практичне значення одержаних результатів: розроблено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки; розроблено й апробовано тренінг «Розвиток лідерських навичок для майбутніх судноводіїв» з метою розвитку ключових лідерських навичок у майбутніх фахівців з навігації та управління судном; проведено майстер-клас «Лідерство на судні: навички та виклики» для надання практичних знань та навичок майбутнім судноводіям, які прагнуть стати ефективними лідерами в морській галузі; розроблено й апробовано семінар на тему «Лідерство в судноводінні: розвиток навичок та проблемні питання», дистанційний курс «Лідерство в морській сфері: розвиток навичок та управління судновою командою», навчальний кейс «Управління кризовою ситуацією» для майбутніх судноводіїв, які прагнуть розвинути свої лідерські якості та навички і зрозуміти особливості лідерства в контексті судноводіння; введено до змісту програми навчальної дисципліни «Організація колективної діяльності та лідерство» теми та ситуативні завдання проблемного характеру, що передбачають розвиток у курсантів (студентів) навичок емоційного інтелекту, а також тренінги, рольові ігри, командні вправи та семінари, що спрямовані на розвиток комунікативних і лідерських навичок, умінь прийняття рішень в умовах обмеженого простору та стресових ситуацій; апробовано форми підготовки науково-педагогічних працівників (семінари, тренінги, обмін досвідом, індивідуальний коучинг з фокусом на розвиток лідерських навичок,

наставництво) до педагогічної підтримки лідерської поведінки курсантів (студентів) у процесі професійної підготовки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні

Наукові положення, висновки і пропозиції дисертаційного дослідження Ворохобіної Д.Л. сформульовано чітко й послідовно, вони є аргументованими та змістовними. Достовірність одержаних результатів підтверджується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, опрацюванням значної кількості джерел, застосуванням сучасних методів досліджень, апробацією та впровадженням результатів роботи в практичну діяльність закладів вищої освіти.

Обґрунтування теми дисертації є методологічно, теоретично й технологічно переконливим, а сукупність завдань для її вирішення сприяє розкриттю теми та досягненню мети дослідження.

Аналіз основних положень дисертації свідчить про досягнення мети і розв'язання завдань дослідження. Зміст роботи відповідає поставленій меті і завданням дослідження. Висновкам, представленим у дисертації, властиві повнота та логічність викладу, достатній рівень обґрунтованості і достовірності.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційна робота складається з трьох розділів, кожний із яких можна вважати своєрідним внеском у вирішення проблеми формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації й управління суднами у МЗВО у процесі професійної підготовки.

У **вступі** науково коректно обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми, сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію та впровадження одержаних результатів, подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «Теоретичні основи формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном» – висвітлено теоретичні основи лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки, зокрема розглянуто лідерство та лідерську компетентність як предмет вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень на засадах компетентнісного підходу; з'ясовано сутність, структуру й особливості змісту поняття «лідерська компетентність майбутніх фахівців з навігації та управління судном».

У **другому розділі** – «Науково-методичні основи формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі

професійної підготовки» – подано науково-методичні основи формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки, висвітлено методику та етапи дослідження, визначено критерії та показники лідерської компетентності і рівні її сформованості у майбутніх фахівців з навігації та управління судном, а також результати дослідження її стану на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи.

У третьому розділі – «Дослідно-експериментальна робота з формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки» – подано обґрунтування педагогічних умов формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки, зміст і методику організації дослідного експерименту, аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту, методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки.

З'ясовано, що проблема розвитку лідерства та формування лідерської компетентності є предметом наукових досліджень з епохи античності. Аналіз та узагальнення змісту наукових концепцій лідерства дозволив їх умовно поділити на чотири групи, які розвивались у хронологічному порядку. Водночас усі теорії лідерства взаємодоповнюють одна одну, а тому їх доцільно розглядати у комплексі.

Визначено, що лідерська компетентність майбутніх фахівців з навігації та управління судном – це складне й інтегроване поняття, що охоплює здатність стратегічно мислити, ефективно керувати членами суднової команди, аналізувати та приймати рішення в типових і нетипових ситуаціях судноплавства, забезпечувати комунікацію, оптимально вирішувати професійні та соціальні проблеми, здійснювати ефективне планування, управління і контроль діяльності колективу для вирішення професійних завдань персоналом судна, а також уміння працювати в команді.

Заслуговує на увагу нешаблонний підхід Діани Леонідівни до розробки і обґрунтування структури лідерської компетентності майбутніх судноводіїв можна виокремити когнітивний, практично-діяльнісний, професійно-особистісний та ціннісно-мотиваційний компоненти. У комплексному поєднанні наявність усіх цих компонентів дозволяє забезпечити ефективне управління судном і персоналом суднової команди, безпеку членів екіпажу, пасажирів та вантажів у різних ситуаціях професійної діяльності.

З урахуванням структури лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном дисертантка визначає такі критерії: когнітивно-понятійний, практично-поведінковий, професійно-психологічний та аксіологічно-мотиваційний.

Слід звернути увагу на науковий пошук здобувачки щодо визначення, що сформованість лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном може виявлятися на чотирьох рівнях – критичному (сформованість лідерської компетентності не відповідає вимогам), низькому (сформованість лідерської компетентності частково відповідає вимогам), достатньому (сформованість лідерської компетентності відповідає вимогам вище низького) і високому (сформованість лідерської компетентності відповідає вимогам).

З урахуванням результатів узагальнення педагогічної теорії, педагогічної практики, експертного оцінювання та результатів застосування методів математичної статистики Ворохобіною Д.Л. з'ясовано, що формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном буде результативним за таких педагогічних умов: розвиток уявлень майбутніх судноводіїв про лідерство у професійній діяльності засобами неформальної освіти – тренінгів, майстер-класів, семінарів, дистанційних курсів, вебінарів тощо; застосування інноваційних форм і методів навчання для формування в курсантів і студентів умінь і навичок роботи з персоналом екіпажу судна, управління ресурсами навігаційного містка і вміння працювати в команді; застосування інтерактивних (діалогічно-дискусійних) технологій для формування комунікативних лідерських умінь та навичок, розвитку емоційного інтелекту майбутніх судноводіїв; підготовка науково-педагогічних працівників до педагогічної підтримки лідерської поведінки курсантів (студентів) у процесі професійної підготовки.

Достовірність та аргументованість результатів

Для перевірки результативності цих педагогічних умов дисертанткою проведено педагогічний експеримент. Як показує розрахунок значень рівнів сформованості лідерської компетентності у майбутніх судноводіїв експериментальної та контрольної груп за усередненими значеннями критеріїв наприкінці формувального етапу експерименту – він дозволяє стверджувати про результативність педагогічних умов формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки.

Привертає увагу своєю обґрунтованістю експериментальна методика проведення дослідно-експериментальної частини дослідження, яка забезпечила наукову цінність отриманих результатів. Тривалість, масовість і

масштабність педагогічного експерименту, його багатоплановість, різноманітність і цілеспрямованість, ретельність обробки з широким використанням методів математичної статистики дали можливість Ворохобіної Д.Л. обрати оптимальний, як на наш погляд, шлях раціонального вирішення поставлених завдань дослідження.

Констатувальний і формувальний етапи педагогічного експерименту чітко сплановані, вірогідність одержаних результатів доведено шляхом застосування методів математичної статистики (критерій Пірсона). Висновки до розділів достатньо повно характеризують зміст дослідження.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» (довідка про впровадження № 176 від 16.05.2023 р.), Державного університету інфраструктури та технологій (довідка про впровадження № 741/01-11 від 27.09.2023 р.), Херсонської державної морської академії (довідка про впровадження від 28.09.2023 р.) і Національного університету «Одеська морська академія» (довідка про впровадження від 02.10.2023 р.).

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 196 найменувань, та 16 додатків на 57 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 280 сторінок. Обсяг основного тексту складає 173 сторінки і містить 20 таблиць на 19 сторінках, що цілком відповідає вимогам МОН України до обсягу дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Загальні висновки дисертаційного дослідження адекватні його завданням, повною мірою відображають зміст і структуру дисертації, чітко сформульовані, несуть конкретне смислове навантаження, забезпечують цілісне сприйняття дисертаційної роботи. Мовностилістична культура дисертації належна, хоч не позбавлена певних огріхів. Бібліографічний опис у списку літератури зроблено з дотриманням сучасних установлених вимог.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 12 наукових працях, із них 5 наукових статей (1 – у співавторстві) – у фахових виданнях України у галузі педагогіки (усі видання входять до міжнародних наукометричних баз даних), 7 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. У наукових працях повною мірою віддзеркалено всі розділи рецензованої дисертації. Матеріали дисертаційної роботи Ворохобіної Д.Л. були обговорені на науково-практичних конференціях різного рівня.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Зазначимо, що під час роботи з дисертацією порушень академічної доброчесності не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам до оприлюднення результатів дослідження.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

На основі проведеного дослідження Ворохобією Д.Л. розроблено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки.

Для результативної роботи щодо формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки науково-педагогічним працівникам доцільно дотримуватися методичних рекомендацій, укладених за результатами експериментальної роботи. Рекомендується впроваджувати педагогічні умови, результативність яких експериментально доведена, а також залучати курсантів (студентів) до вирішення реальних проблем і проектів, що стосуються судноводіння; проводити тренінги з комунікаційних навичок, таких як ефективне слухання, спілкування та ведення презентацій; рекомендується сприяти розвитку самовпевненості та впевненості у собі в курсантів (студентів); під час викладання навчальних дисциплін використовувати проекти та завдання, що стимулюють співпрацю і командну роботу; підтримувати курсантів (студентів) щодо розвитку критичного мислення та навичок приймати обґрунтовані рішення; розвивати у майбутніх фахівців стійкість до стресу й управління емоціями тощо. Дотримання науково-педагогічними працівниками цих рекомендацій сприятиме ефективному формуванню лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Поряд із переконливими позитивними аспектами наукової праці, представленої для рецензування, відзначимо деякі дискусійні положення, а також висловимо окремі побажання, що мають характер рекомендацій.

1. У першому розділі, присвяченому теоретичним основам формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном, автор досить детально представляє результати узагальнення наукових досліджень щодо лідерства як предмету наукових досліджень, а також сутність, зміст і структуру базових понять дослідження. Вважаємо, що у теоретичну частину дисертації можна було додати характеристику

методологічних підходів і дидактичних принципів, які на сучасному етапі розвитку теорії лідерства є доцільними для реалізації в освітньому процесі.

2. Метою дослідження передбачено визначити, обґрунтувати й експериментально перевірити результативність педагогічних умов формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки. Водночас можна висловити рекомендацію щодо доцільності представлення на сторінках дисертації структурно-функціональної моделі, яка сприятиме кращому наочному уявленню про процес, який досліджується, зокрема формування лідерської компетентності майбутніх судноводіїв.

3. У дисертації авторкою наводиться приклад навчального кейсу для студентів «Управління кризовою ситуацією». Доцільно було би надати більш розгорнуту характеристику цього навчального ресурсу, а також особливості оцінювання майбутніх судноводіїв під час виконання завдань, передбачених цим кейсом.

4. Заслуговує на увагу запропонована авторкою під час формувального етапу експерименту ідея використання менторських програм із залученням досвідчених судноводіїв, які виступають як наставники для курсантів і студентів. У якості побажання можна висловити рекомендацію окреслити мету таких програм, а також пояснити, якими є результати їх застосування під час формувального етапу експерименту.

5. Одним із напрямів формування лідерської компетентності є набуття навичок управління стресом та розвиток емоційного інтелекту студентів і курсантів. Потребує пояснення, завдяки яким заходам, формам і методам цей напрям дослідження було реалізовано під час формувального етапу експерименту.

6. Одним з критеріїв сформованості лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управлінням судном є аксіологічно-мотиваційний критерій. Потребує пояснення, які зміни відбулися в учасників експериментальної групи за показниками цього критерію після формувального етапу експерименту?

Загальний висновок

Дисертація Ворохобіної Діани Леонідівни «Формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки» є самостійною та завершеною науковою роботою, виконаною особисто дисертантом у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

Дисертаційне дослідження містить науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок автора.

Вважаємо, що дисертація на тему: «Формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі професійної підготовки» заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор, Ворохобіна Діана Леонідівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії PhD з галузі знань 01 Освіта, педагогіка за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Опонент:

Професор кафедри поведінкових наук та військового лідерства
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
доктор педагогічних наук, доцент

Олег БОЙКО

